

Spor af oldtidens agerbrug i de jyske heder.

Ved *Søren Alkærsig.*

Efterfølgende artikel er en kort og temmelig fri gengivelse af en afhandling af professor *Gudmund Hatt* i »Naturens Verden« for okt. 1930. Da forfatteren har lovet at skrive en artikel til årbogen om lignende forekomster i Ribe amt, så har jeg ment, at hovedindholdet af den her foreliggende kunde interessere vore medlemmer.

S. A.

Læseren studser måske en smule: Var der overhovedet agerbrug i oldtiden? Ja, det ikke blot var der, men det kan siges med sikkerhed, at agerbrugets oldtid, om man kan bruge dette udtryk, omfatter en periode på over 3000 år, altsammen liggende forud for år 1000 e. Chr.

Det er givet, at denne agerdyrkning må have efterladt sig betydelige spor i dansk jord. Thi vel har den neppe været omfattende for hver enkelt families vedkommende, navnlig fordi jærnet manglede fuldstændig i de første 2000 år af perioden og måtte være lidet fremtrædende i de sidste 1000, fordi det var så dyrt og vanskeligt at skaffe; men dette opvejes fuldkommen af

det uhyre lange tidsrum, her er tale om, og dertil kommer, at der har kunnet udrettes meget mere med de primitive redskaber af træ og sten end nutids mennesker ret vel kan tænke sig. Det har da sandsynligvis også til for blot 100 år siden været således, at man rendte på disse spor på hver eneste bymark, kun var der få, der så dem, og slet ingen der forstod dem. Og nu, da man begynder at forstå, er langt det meste fuldstændig udslettet af den intensive opdyrkning.

De få spor, der nu er tilbage, må ganske naturlig søges på jord, som enten slet ikke er opdyrket eller ialfald kun har været dyrket en kortere tid. Det vil altsaa væsentligst sige i hederne og de dertil grænsende arealer. Det er ikke furer her er tale om, thi i den nævnte periode har ploven ikke været i brug, og det er altså heller ikke agre (med ryg og agerfure) i vor tids forstand. Det er mere opsamlede stenbunker og stenvolde og navnlig, så mærkelig det måske lyder, inddigninger ved jordvolde.

Et meget oplysende fund blev i 1920—21 gjort ved Fogstrup v. f. Salten langsø. Her er både stenbunker og parallelle stenrækker, der danner skel mellem c. 10 m brede »agre«. Lerkarskårene i stenbunkerne fortæller, at disse agre er 2000 år gamle, idet de stammer fra den første periode af vor jernalder. Lignende stenrækker findes noget vestligere, ved Vipskovgård, muligvis fra samme tid. Men iøvrigt volder tidsbestemmelsen tit vanskeligheder, både i dette og mange andre tilfælde, thi man har næsten kun lerkarskårene at rette sig efter, og det er jo ingenlunde alle sådanne stenrækker og bunker, der er fra oldtiden. I nogle uregelmæssig spredte rydningsbunker på Gunderup hede syd for Mariager, fandtes skår både fra stenalder og jernalder, så jorden her har vel været dyrket for henved 4000 år siden.

Hyppigere end stenrækker og bunker er dog jordvoldene, digevoldinger, som de er kaldet (se Feilbergs ordbog). De er iagttaget mange gange, især i hederne, og i litteraturen findes flere beretninger om dem, f. eks. har dr. Oluf Nielsen i samlinger til jysk historie og topografi 1868—69 skrevet om voldene på Borrehede, Aal sogn. I lærer Kristensens bog om Lunde sogn (s. 15—16) er der ligeledes tale om sådanne volde. En af de i litteraturen nævnte største forekomster omtales i A. P. Gårdboes bog om Uggerby sogn v. Hjørring. På Tolstrup hede i dette sogn er c. 35 td. land i større og mindre stykker (fra $\frac{1}{2}$ til henved 2 td. land) indhegnet af sådanne volde. — Fra gammel tid kaldes disse indhegninger *pors haver*, idet man der skulde have dyrket pors til ølbrygning. Hvor usandsynlig denne forklaring er, og det på mere end en måde, så synes den i al fald at gå langt tilbage (se bl. a. Feilbergs ordbog, porsdige).

I de senere år er en del af disse oldtidsminder blevet nøjere undersøgt. Sophus Müller har 1912 opmålt og undersøgt en anselig forekomst på Rødlandhede i Lerup sogn. Han er en af de første, der har tydet dem som *oldtidsagre*. Digerne er bleven til af sig selv mener han, derved, at afsatte rener mellem agrene eller stykkerne er bleven fyldt med sten, der atter er fyldt med tilføjet eller tilrevet jord; også plantevæksten har hjulpet til. Dette slår dog kun til i de færreste tilfælde. Blandt andet skulde jo så de største stykker være omgivet af de højeste diger, og det er langt fra tilfældet. Ved nøjere undersøgelse har det også i nogle tilfælde vist sig, at digerne er bygget af kulturjord, f. eks. digevoldingerne på Gundersted hede i Himmerland. En enkelt gang er der brugt l y n g t ø r v, f. eks. på Ølgård hede i Randbøl sogn.

Men enten disse diger er bygget på den ene eller den anden måde, eller de — så at sige — er bleven til af sig selv, så er de ihvert fald skel mellem mindre og større marker. Og disse marker må have været dyrkede gennem temmelig lange tidsrum, når man har gjort sig den ulejlighed at indhegne dem. Der er også tegn til, at der af og til kan være sket en deling (arvedeling?) hvad de mange meget små stykker, 1—2 skp. land, også kan tyde på. — Men ploven har man neppe kendt mens denne dyrkning har stået på, thi som rigtige pløjeagre er stykkerne for det meste for små, dernæst for uregelmæssige og endelig er de meget bredere og kortere end agre plejer at være. Disse små ejendomme har været drevet ved hakkekultur, dog er det vel ikke udelukket, at arden har været brugt på de større stykker, da den blev opfundet.

Men nu boligerne? Når man går og ser på disse oldtidsmarker, så stiller man uvilkårlig samme spørgsmål som ved jærnvindingsstederne: Hvor har husene ligget? Når enkelte af disse marker er temmelig store, på Byrsted hede er en gruppe på 180 td. land (vel også en af de største), så kommer man til at tænke ikke på én gård, men flere, ja i det nævnte tilfælde på en hel landsby. Enkelte steder er der også fundet spor af bolpladser, men det er meget få resultater, der i den henseende er nået. Imidlertid må man huske at hele dette arbejde er temmelig nyt. Fornyeede undersøgelser og mange af dem kan give klarhed på mange punkter, hvor vi knap turde vente det.

Lige så lidt som vi endnu kender til selve sagen, ved vi noget om, hvorfor og hvordan disse gennem mange århundreder dyrkede marker igen er opgivne og sprunget i lyng. Den forklaring, at man, da ploven, med muldfjæl, var opfundet, har forladt de lettere jorder for at

dynke de sværere, vil neppe være fyldestgørende. I mange århundreder efter hjulplovens opfindelse holdt man sig fremdeles h e l s t til de lettere jorder på grund af redskabernes ringe styrke og arbejdsevne, der navnlig lå i manglen på jærn. Når man efterhånden tog fat på lerjorden var det så at sige nødtvungen. En anden forklaring, som professor Hatt heller ikke synes tilbøjelig til at slutte sig til, er e n s t o r u d v a n d r i n g, Kimbrernes og andre.*)

Afhandlingen slutter med en liste over de iagttagne digevoldinger, 45 ialt, men der tilføjes, at den allerede er ufuldstændig.

*) Vil man atter spørge om årsagen til disse udvandring, som utvivlsomt har fundet sted (og i stor udstrækning, så mange egne har i lang tid været så godt som folketomme), da kan man ikke undgå at tænke på den *klimaforværring* i slutningen af broncealderen og begyndelsen af jernalderen, som geologerne for allerede mange år siden har påvist. Mærkelig nok synes hverken arkæologer eller bygdeforskere endnu at have fået øje på dette betydningsfulde fænomen.